

Az erdélyi magyar kisebbség közművelődési élete a két világháború között

A trianoni határok Erdélyben egy új nemzetképet indukáltak, amely döntő módon befolyásolta a közművelődési életet is. Az erdélyi magyarság jövőjét alapvetően meghatározta az a tény, hogy mennyire tudott az anyaországtól elszakadva talpon maradni.

E gondolat jegyében Szerb (1995) megjegyzi, hogy olyan kvalitásokat őrzött meg múltjából ez az országrész, amelyek a szellemi önállóság fennmaradását szolgálták. A magyar kisebbségre különös hatással voltak a nemzetpedagógiai tendenciák, de szárnyukat bontogató írói csoportosulások, a művelődési élet működését felvállaló személyiségek derekasan helytálltak a kihívásokkal szembeni harcban. Minden igyekezet, töretlen kezdeményezés ellenére a korszak kisebbségi magyarságának közművelődési tevékenysége a román uralom fennhatósága alatt számos történelmi változás kényszerébe sodródott.

A román politikai apparátus célként tűzte zászlajára a magyar nyelvű művelődési élet megbénítását célzó intézkedések sorozatát: az anyanyelven működő iskolák bezárását, az oktatásügy előmenetelét gátló törvények életbeléptetését, a közművelődési intézmények működésének ellehetetlenítését, a magyar sajtó cenzúra általi működését, az egyes sajtóorgánumok forgalomból való kivonását, a közművelődési egyesületek, az egyházi vallásos összejövetelek betiltását, a nemzeti szimbólumok használatának kiiktatását, a határokon túli magyarsággal való kapcsolattartás megszüntetését, a magyar tudós emberek kizárását, amely az erdélyi tudományos élet elszegényedéséhez vezetett (Pomogáts, 2004).

A történelmi realitással szembenézni kényszerült romániai magyar kisebbség 1920 után egyre inkább hangot ad a közéletben való cselekvő részvételi szándékának. Az identitásukat egyre jobban kikovácsolni akaró szószólók a népi radikálisok köréből kerültek ki, kezdeményezésüket a nemzetiségi sorskérdés és helytállás romantikus pátosztól átfűtött szölamai hatják át. Fontosnak tartom illusztrálni Kós Károly (*Koós, Paál és Zágoni*, 1921) történelmi realizmusból született, parabolisztikus és szuggesztív üzenetét: „Fölébredtünk! Látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat. Számba kell vennünk erőinket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni... kiáltok! Neked: Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros esztendő magyarsága. Ébredj kétesztendő álmodból szemedet nyisd ki, nézz széjjel és állj az új életben tusakodni akarók közé. A rohanó idő füledbe harsogja: elég a passzivitásból...”¹

Trianon után egy évtizeddel a romániai magyarság, belátva magatehetetlenségét, újra megfogalmazta a túlélés, a megmaradás egyetlen lehetséges kiútját: a belső megújulást. A kisebbségi létszükségleteket kielégítő, a történelmi múlt átértékelését szolgáló intézményrendszer kialakításán munkálkodott Kós Károly, Makkai Sándor, Krenner Miklós,

Márton Áron, Jancsó Béla. Lelkes és kitartó munkájuk eredményeként megszületett egy olyan közösségi célokat definiáló regionális identitásmeghatározás, amelyet transzilvanizmusként aposztrofál a kultúrtörténet (*Véres*, 1999).

A transzilvanizmus nemcsak a romániai magyar irodalom egyik fő világnézeti és irodalmi elve, hanem az erdélyi történelem, a földrajzi adottságok és a táj szoros összefonódása (*Dávid, Marosi és Szász*, 1980). A sajátos lelkiséget sugalló Kós Károly-i eszmerendszerben központi helyet foglal el az erdélyiség fogalma, a kisebbségi létben való konok helytállás, a történelmi múlt feltárása és tudatosítása, a román-magyar együttélésből következő egymásrautaltságnak, a kölcsönös megismerésnek és megbecsülésnek tudatos vállalása, a közös cselekvés útjainak keresése. Kós (1929) szerint Erdély egy olyan történelmi egység, amely ezer esztendő alatt a nemzetiségi béke, a vallási türelem és gazdag, szerteágazó kulturális kapcsolatok színhelye. Ezen túlmenően a transzilvanista ideológia sok illuzórikus elemet tartalmazott, kódosítva az erdélyi múltat, történelmet, majd szillogisztikusan összekapcsolva egy utópisztikusnak megálmodott jövővel. Természetesen a transzilvanizmus számos ellenhatás, vita és polémiák közepette eltérő értelmezést nyert a más-más ízlésű szellemi csoportosulások körében. Támadói között tartjuk számon Nagy (1999) meglátása szerint a konzervatív provincializmust, a doktrínér baloldaliságot és az állami központosítás szolgálatában álló etnokratikus intoleranciát is.

Közművelődés és cselekvő nemzetiségi közélet

A művelődés és a kultúra terjesztését szolgálták ez idő tájékán a különböző egyesületek, dal- és olvasóköri, színházak, irodalmi kapcsolatok, magyar sajtótermékek.

A politikai keresztűztek fényében kellett helytállnia a színvonalas tudományos gyűjteményekkel rendelkező Erdélyi Múzeum Egyesületnek (EME). Katona (1980) gyűjtéséből tudjuk, hogy az első világháború után az EME fontos szerepet játszott a magyar nemzetiség tudományos életének gazdagításában. A cenzúra eltörlése után az egyesület rövid ideig aktív és tartalmas tevékenységet mondhat magáénak. Fellendítették az erdélyi magyarság számára különösen konstruktív jelleggel bíró tudományos üléseket, előadásokat és vándorgyűléseket. A különböző szakosztályok, mint például az orvosi, a bölcsészeti, a természettudományi, már 1920-tól nívós előadássorozatokot indított. Az egyesület 1930-tól bővítette tevékenységsorozatának repertoárját, s újra megtarthatta évenkénti vándorgyűlését, majd *Emlékkönyvek* formájában publikálta az előadások anyagát. Nagy előrelépésnek számított az 1874-ben megindított, 1917-ben beszűntetett sorozat újraindítása is. A mozgalmas szellemi életet igazolta az *Erdélyi Múzeum* című kiadvány életbe lépése és az Erdélyi Múzeum Egyesület által 1930 és 1940 között kiadott öt füzet az *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorozatban. Folyamatosan sokszorozódott a szakosztályok kiadványainak száma, egészen 1945-ig. Ettől az időponttól kezdve azonban működési státuszát csakhamar megbélyegezték a nacionalista intézkedések. A különböző kormányok elsőrendű feladata volt eliminálni a magyar művelődési élet színterét, amelyet szék-házuk elkobzása, majd az egyesület elrománosítása követett (*Egyed*, 1997).

Hasonló kihívásokkal, megtörlő intézkedésekkel kellett szembesülnie az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek (EMKE) is, amely fontos szerepet vállalt az erdélyi népiskolák hálózatának fejlesztésében, a székelység művelődésének megszervezésében, könyvtárak létesítésében és az analfabetizmus felszámolásában. Az egyesület hivatalos működését még 1885 tavaszán kezdte meg, s célul tűzte ki a magyar nyelv és kultúra terjesztését, a szórványmagyarság kulturális életének fejlesztését. Az EMKE mint az ország akkori legnagyobb egyesülete a magyarosodás folyamatának gyorsítását vállalta fel. Jelentős vagyona tett szert az évek folyamán, s tevékenységét Szász (1986) szerint végigkísérte a román és szász polgárság ellenérzése, noha nem volt ártó

egyik nemzet kultúrájára sem. Az egyesület jelentősége a századforduló után jelentősen csökkent. Politikai nyomásra próbálták tevékenységét a gazdaságfejlesztés felé orientálni, mely intézkedés megbélyegezte további működését. A gazdasági javaktól törvénytelenül megfosztott egyesületnek szembesülnie kellett azon kisebbségellenes intézkedés verziójával, amikor a székely gyermekek oktatására alapítványi támogatással létrehozott algyógyi iskolát elrománosították, és a magyar gyermekeket teljesen kizárták (*Diószegi és R. Süle, 1990*). 1940-ig az egyesület tevékenysége indiszponált állapotot regisztrál, majd 1945-ben sor kerül az EMKE demokratikus újjászervezésére, s elindul a népszerű könyvek kiadása is. Hasonló sorsra jutott több erdélyi egyesület is. A jelentős népszerűségnek örvendő Romániai Magyar Dalosszövetség, amely 1930-ban összesen 150 dalegyesületet fogott össze, a cenzúra hatására kénytelen volt megszüntetni működését (*Sulyok és Fritz, 1930*).

A nemzetiségi irodalom gondozását szolgálta az Erdélyi Szépművés Céh könyvkiadó vállalkozás, amelynek élén az 1924-ben megalakult, Kós Károly vezette írói tömörülés állott. A kezdeményezők elsődleges célja: a romániai magyar könyvkiadásban uralkodó anarchia megszüntetése és színvonalas eredeti művek kiadása az olvasók számára. A vállalat 1926-tól termékeny kapcsolatot épített ki a Helikon írói munkaközösségével, és 1944-ig összesen 50 író 163 művét jelentette meg (*Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*).

Az újabb, 1938-ban Kolozsváron indított könyvkiadó vállalkozás, az *Erdélyi Enciklopédia* a társadalomkutatókat helyezte érdeklődésének középpontjába, s célként az önálló, független publikálást jelölte meg. A szövetkezeti formában működő vállalkozást Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő, Szemlér Ferenc és Szenczei László indította útjára. Olyan, a romániai magyarság társadalmi kérdéseit ésszerűen és tárgyilagosan megítélő művek jelentek itt meg, mint Balogh Edgár *Íratlan történelem*, Szemlér Ferenc *Más csillagon*, Nagy István *Külváros*, Szenczei László *Korom és korona (I–II.)*, Vámszer Géza *Szakadát* című munkája. A bécsi diktátum után a fiatal publikáló nemzedék visszavonul, a második világháború gátat emel terveik előtt (*Méliusz, 1939*).

Az eszme szolgálatában – magyar sajtótermékek Erdélyben

A történelmi momentumnak számító trianoni békediktátum jelentős mértékben rányomta bélyegét a szellemi életre, az információáramlásra és a kommunikációs eszközökre is. E pillanattól a termékeny magyar sajtó drámaian csökkent az erdélyi művelődni vágyók számára, pedig sajnálatos módon az erdélyi kisebbségnek a sajtó jelentette a legfőbb információforrást. A jogfosztó intézkedés ellenére az emberek olvasási kedve nem lankadt. Igen találóan jegyzi meg Krenner Miklós² (1923, 665–677. o.): „A nagy összeomlás egyik meghatározó tünete volt, hogy az emberek lázasan kezdtek olvasni, aszerint, hogy ki mit érzett át a legerősebben a zűrzavar komor perceiben: fájdalmat, tépelődést, munkátlanságot, kritikai vagy cselekedni vágyó kényszerűséget.”

Megragadva az alkalmat, látva és érezve ezt a művelődés iránti igényt, a szellemi élet néhány képviselője, újságírók, közéleti személyiségek munkálkodni kezdtek saját intézményrendszerük kiépítésén. A töretlen vállalkozói kedvet egyre jobban motiválta a berendezkedő új hatalom segítő szándéka (*Berey, 1940*).

Az első világháború előtt Erdélyben, Bánságban, Biharban és Szatmár környékén a jelentéktelennek számító irodalmi életet inkább vidékies jellegűnek nevezték. A megjelenő művek, irodalmi lapok, irodalmi társaságok működése is konstatalta ezt a helyzetet. A háború után a romániai magyar irodalom legfontosabb feladata a vidékies felszámolása, egy önálló irodalmi élet és olyan intézmények megteremtése, amely megalapozzák a szellemi építkezés alapjait, egészséges működését (*Izsák és Markó, 1990*).

Az impériumváltás (1918) után az új román kormány kedvező intézkedéseinek sorozatában helyet kapott a magyar szellemi élet felemelkedését szolgáló heti- és napilapok

szabad közlése. Statisztikák szerint 1919–1924 között 130 napilap, irodalmi, tudományos és szakmai folyóirat, 352 szépirodalmi mű jelent meg a művelődési palettán. Ez a mutatószám természetesen nem referál a színvonalról (*Pomogáts*, 2004), ugyanis sok a dilettáns kezdeményezés, a kísérlet.

Az első színvonalas folyóiratok széles spektruma és a különböző írói tömörülések megjelenése a romániai magyarság szellemi életerejét fémjelzik. Az erdélyi magyar újságírásban jelentős részt vállal a nagyszámú magyar intézménnyel rendelkező Kolozsvár (*Bíró*, 2002). A napi olvasói igények kielégítését túlhaladta az irodalmi-művelődési célt szolgáló napilapok megjelenése. Meg kell említenünk a húszas évek első felében megjelenő, politikai hagyományokat ápoló kolozsvári *Ellenzék*et és a polgári radikális hangsúlyú *Keleti Újság*ot. Az utóbbi irodalmi pályázatán fedezték fel Tamási Áront is.³ A két újság ünnepi vagy vasárnapi melléklete kiválóan gazdagította vagy formálta a húszas évek közepéig a romániai magyar irodalom arculatát. Színvonalas orgánumnaként, viszonylag hosszú élettartammal szolgálta az olvasói kedvet a *Temesvári Hírlap*, a *Brassói Lapok* is. A kezdetben nagy népszerűségnek örvendő publikálásnak egy évtized után az európai gazdasági válság határvonalat húzott. Berey (1940) közléséből tudjuk, hogy a közel 330 magyar sajtótermékből 100 rövid időn belül megszűnt létezni. Az egymást követő sajtócenzúrák nemcsak politikai lapokat sújtottak, hanem az irodalmi, tudományos és művészeti periodikákat is. A cél – a jogfosztó intézkedések sokadik lépéseként – továbbra is az identitástudat megszilárdítását, az összefogást sürgető, tükröző írások megszüntetése. A háború és a kisebbségi helyzet következtében elszegényedett magyarságnak nem volt lehetősége az irodalmi élet intézményeinek fenntartására. E cél érdekében jelentős munkát vállaltak az első folyóiratokat megjelentető polgári radikális írók. Az ő termékeny munkájuknak köszönhetően jelent meg az elsők között Kolozsváron 1918-ban az *Új Erdély*, Nagyváradon 1919 nyarán a *Magyar Szó*, Tabéry Géza szerkesztésével, és a Zsolt Béla által szerkesztett *Tavas*sz. Rövid életüknek köszönhető, hogy elsőként tettek kísérletet a kisebbségi magyar írói összefogásra. A művelődési igény kielégítését szolgálták a *Nagyvárad*, 1919–1923 között a *Zord Idő*, *Marosvásárhely*, *Kolozsvár*, *Napkelet*, *Keleti Újság* sajtótermékek is. Ezek a folyóiratok az 1908-ban megjelent *Nyugat* hagyományait közvetítették a szellemi szabadság és függetlenség jegyében, s tartalmukat a polgári radikalizmus szötte át. Az avantgárd szellemiséget sugallták az 1924–1925 között megjelent *Génius*sz, *Új Génius*sz, *Periszkóp* folyóiratok, felvállalva a hazai és nemzetközi avantgarde irodalom és művészet népszerűsítését (*Dávid és mtsai*, 1980).

A romániai magyar irodalom története szempontjából is fontos kiemelni, hogy az adott időszak leghosszabb életű irodalmi folyóirata a Reményik Sándor szerkesztésében útjára indított *Pásztortűz* (1921), amely már szakít a népies epigon irodalommal, és leginkább a *Nyugat* hagyományait propagáló új írói hangoknak szolgáltatott teret.

Mindenféle konzervatív szemlélettel szakítani próbált és a romániai magyar kisebbségi irodalom új útjait kereste a Benedek Elek (1859–1929) köré tömörült tehetséges, fiatal írók csoportja, akik a *Tizenegyek antológiája* néven említett gyűjteményes kötetekkel váltak ismertté. Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő, Nyíró József, Tamási Áron, Balázs Ferenc, Jancsó Béla mindvégig szem előtt tartotta a népnemzeti epigonizmus és a történelmi realitásokat tagadó konzervativizmus felszámolását. Az erdélyi falu társadalmi realitását feltárva a népi műveltség gyökereit, hagyományait és értékeit preferálták leginkább (*Izsák és Markó*, 1990). Nagy gondot fordított a fiatal olvasói nemzedék nevelésére Benedek Elek, amikor útjára bocsátotta a legfiatalabbaknak szánt gyermeklapot, a *Cimborát* (1922–1929). Joggal mondhatjuk, hogy a romániai magyar gyermekirodalom pilléreit állította fel a híres székelyföldi népmesegyűjtő nemcsak a gyermeklap által, hanem gazdag írói munkásságát is tanúsító székelyföldi mesegyűjteményein keresztül (*Hegedűs*, 2006).

A *Kiáltó Szó*, a *Korunk* (1926) és az *Erdélyi Helikon* (1928) című folyóiratok igen nívós irodalmi munkásságról asszisztáltak. Az *Erdélyi Helikon*, kitűnő szerkesztők és képviselők társaságában (Gaál Gábor, Kuncz Aladár, Kós Károly, Reményik Sándor, Tamási Áron, Tompa László), a legváltozatosabb, legsokoldalúbb szellemi értékek közvetítőjeként, a két világháború közötti időszak legrangosabb orgánusaként tudott működni. A lap nagy érdeme, hogy felkarolt olyan fiatal írói tehetségeket, mint Dsida Jenő, Tamási Áron, Asztalos István, Jékely Zoltán, Létay Lajos, Méliusz József, Szemlér Ferenc. Az *Erdélyi Helikon* fennmaradását szolgálta az a tény, hogy irodalmában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kisebbségi humánus szava (Nagy, 1999). A lap sokarcúságát tetőzte a román és szász írókkal való kapcsolattartás eredményeként megjelentetett szellemi termékek sokasága, mint például Alecsandri, Arghezi, Bacovia, Blaga, Eminescu versei, Caragiale, Blaga, Isac drámái, Wittstock, Adolf Meschendörfer, Heinrich Zillich prózái.

A művelődés terjesztésének szolgálatában állt az 1926-ban Dienes László alapította és 1929-től 1940-ig Gaál Gábor szerkesztette *Korunk* című folyóirat, amely a leghaladóbb művészeti és ideológiai irányzatok sorában teret nyitott a marxista szellemű társadalomtudományi érdeklődésnek, s lehetőséget biztosított az emigráns forradalmi íróknak, közéleti személyiségeknek, gondolkodóknak. A harmincas években, a fasiszmus nemzetközi előretörésének időszakában a *Korunk* is bővíti írói gárdáját. A lap hasábjain találkoznak Asztalos István, Endre Károly, Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tamási Áron publicisztikájával. A hazai valóság szociográfiai feltérképezését, valamint a munkásolvasók bevonását kísérelték meg Nagy István, Kovács Katona Jenő, Jordáky Lajos, Böződi György, Mikó Imre, Balász Béla, Lukács György, Darvas József, Veres Péter és még sokan mások (Méliusz, 1939).

Megjegyzendő, hogy a *Korunk* szépirodalmi anyagában és tanulmányaiban egyaránt hangsúlyozódott a „romániaiság” Gaál Gábor által alkotott kifejezése, melyet a szerkesztő elvi meggyőződése táplált rendületlenül. Gaál szerint csak a román néppel együtt lehet termékeny és haladó szellemben élni és dolgozni. Az eszme jegyében szentelt a folyóirat hasábjain megtisztelő helyet az egykori román közélet, gondolkodás, tudományosság kérdésköreinek. A fenti törekvés legbeszédesebb példajaként említendő a *Korunk* 1933-as úgynevezett „román száma”, melyet a román avantgárd líra képviselője, Miron Radu Paraschivescu hívott életre (Gaál, 1927). A laptest hasábjain megtaláljuk a román tanulmányok mellett a román irodalomból magyar nyelvre fordított szépirodalmi alkotásokat, amelyek Tudor Arghezi, Mihai Eminescu, Bacovia, Sadoveanu, Cezar Petrescu, Emil Isac, Octavian Goga, Geo Bogza tollából születtek. Ebben az időszakban kiemelt jelentőséggel bírt a több nyelven kiadott lugosi, nemzetpolitikai szakfolyóirat is, a *Magyar Kisebbség* (Monoki, 1941).

A sajtókiadást nagy mértékben gátolta a lapok kritikai hangjának cenzúra általi elfojtása. Az egyes újságok rövid élettartamát a rendőrségi betiltások szorgalmazták. A hasonló sorsa jutott orgánumok működése sajtóperes eljárásokat, zaklatásokat, börtön- és pénzbüntetések eredményeztek az újságírók körében. Bíró (2002) adatai arról referálnak, hogy például Szász Endrének, a *Keleti Újság* főszerkesztőjének 75 sajtóperé volt, míg Krenner Miklós 25, Szentimrei Jenő, Végh József, Walter Gyula, Nyíró József, Mátrai János, Zágoni István legalább 10–15 alkalommal kellett sajtóperben bíróság előtt védekezzen. A sikertelen ügylezárások legtöbbször többéves börtönbüntetést eredményeztek.

Amint a tények igazolják, az erdélyi magyar írók nagy része a román többség feltétlen hegemoniáját realizáló helyzetben a nemzeti identitás kulturális megélése érdekében sajátos feladatokat kellett felvállaljon. A magyar szellemi élet számára gyümölcsözőnek tűnt a román irodalom néhány jeles személyiségevel kialakított együttműködés, például Octavian Gogával, Emil Isackal, Victor Eftimiuvval (Szász, 1986).

A művészeti intézmények tevékenysége közül kiemelendő a kolozsvári magyar színház, amely a magyar írók műveinek színrevitelével a termékeny kulturális életet gazdagította. Az erdélyi színháztársaság máig tartó hagyományai a kolozsvári művelődési életből gyökereztek. Ezt kívánja alátámasztani Izsák (1980) szerint az 1792 óta folyamatosan működő, a két világháború közötti időszakban sem stagnáló Thália színház, amely Janovics Jenő és Kemény János vezetésével 1920-ban bemutatja az első eredeti erdélyi magyar drámát, Bárd Oszkár *Halál és még több* című művét. Ezt követi Gulácsy Irén, Tabéri Géza, Kádár Imre és mások műveinek színpadra állítása. Nagy népszerűségnek és közkívánatnak örvendett ebben az időszakban Tamási Áron népi játékeinak színpadi adaptációja.

A színházi és zenei élet terén számos öntevékeny társulat lépett színre. Ilyen volt a székelyföldi Gyergyóremete művelődési életét propagáló Iparoskör, melynek tagjai már 1872-ben dalárdát alapítottak. Laczkó-Szentmiklósi (2012) megjegyzi, hogy az első világháború után az Iparoskörnek külön könyvtára volt, a könyveket a színelőadásokból származó jövedelemből vásárolták. Legfőbb kulturális tevékenységük a népi színháztársaság volt.

Köztudott, hogy a romániai magyarság életének rendezésében nagy szerepet vállalt az egyház. Az ebben az időszakban megjelent egyházi, felekezeti kiadványok különböző rétegeket szólítottak meg. Említésre méltó a keresztény népnevelő *Katolikus Világ*, amely még 1921-ben indult és 1938-ban nagyon népes tábor vallotta magáénak, továbbá az ifjúsághoz szóló *Jóbarát* (1925–1940), a falusi nők lelki gondozását célzó *Vasárnapi Harangszó* (1934–1944), a gyermekeknek indított *Szív* (1925–1940) és az *Erdélyi Iskola* (1933–1940). A katolikus egyház mellett a református és az unitárius egyház is rangos sajtótermékeket mondhat magáénak (*Ozsváth*, 2003a).

A vizsgált korszakban említett sajtóorgánumokról elmondhatjuk, hogy a kisebbségi humanizmus gondolatából, a nemzetiségi sorskérdésből indukálták tartalmukat, következetesen ápolták a transzilván eszméket, s szolgálatukat a magyar nyelv és kultúra fennmaradásának, az erdélyi magyarság autonómiájának zálogaként határozták meg.

A katolikus egyház törekvései

A nemzeti művelődést szolgáló intézmények és oktatás fenntartását biztosító eszközök hiányában a két világháború közötti időszakban az erdélyi történelmi magyar egyházak meghatározó szerepet vállaltak az anyanyelvi kultúra védelme és gondozása terén. A téma szempontjából kiemelendők a római katolikus egyház által felvállalt iskola- és nevelésügyi törekvések, kezdeményezések, amelyek táptalajául szolgáltak a színvonalas oktatásügyi és népnevelő folyóiratnak, az 1933-ban megjelenő *Erdélyi Iskolának* (*Ozsváth*, 2003a).

Jelentős előrelépésnek számított, hogy 1929-ben a kolozsvári tudományegyetemen 606 magyar egyetemi hallgatót regisztráltak s számuk folyamatosan nőtt, a kilátástalanság és bizonytalanság érzésével egyszerre (*Princz*, 1933).

A tanulni és dolgozni vágyó fiatalság égető problémáira sürgető megoldást talált a magyar egyházaknak a nevelésügyet medréből kiköktenteni célzó intézkedése, miszerint 1928 őszén a Kolozsvári Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szemináriumának élére tanulmányi igazgatóként György Lajost helyezték ki. Szereteágazó tevékenységét méltón igazolja az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegyei Tanács igazgatótanácsának tagjaként, valamint tanügyi szakbizottsági tagként, a Lyceum-könyvtár igazgatójaként való működése is. György Lajos programjában kiemelt helyen szerepelt a képzésben részt vevő fiatalság szociális problémái, a szakképzés és a nevelés szerepének hangsúlya,

a pályakezdő pedagógusok hivatástudatának elmélyítése, ami lényegesen hozzájárult a kivándorlás megfékezéséhez (Ozsváth, 2013).

A vizsgált korszak oktatásügyét jelentős mértékben befolyásolta az 1927-ben megalakult Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának tevékenysége. A Trianon utáni első országos egyesületi szerveződés fő célja: összekovácsolni a romániai magyarság megtartó erejét az egyház égisze alatt. Megjelentetett közlönyében, a *Katolikus Világban* vezérszólamként hirdette fő törekvését. Az 1931/32-es tanévtől a Szakosztály, arcukat váltva, felvette a Majláth-kör nevet. Megjegyzendő, hogy a Majláth-körön belül Márton Áron a szociális, György Lajos pedig a pedagógiai szemináriumot vezette. A két kiemelkedő személyiség sikeres együttműködésének köszönhetően született meg az *Erdélyi Iskola* című neveléstudományi folyóirat tervének kidolgozása és életre hívása (Ozsváth, 2003a). Az *Erdélyi Tudósító* című lap (1933, 308. o.) frappánsan közli a Pedagógiai Szakosztály önmeghatározó, máig hatóan érvényes gondolatát: „Mert feladataiban öntudatos, jól felkészült tanárnemzedékre van szükség, amelyik majd a kor igényeinek és a jövő érdekeinek megfelelően tud dolgozni”

Márton Áron, túllépve a pasztorális és egyéb hivatali teendőin, Baranyi (1990) szerint elsődleges szempontnak tartotta a keresztény és nemzeti szellem ápolását, a nép művelését, az ifjúság haladó szellemben való nevelését. Publikált írásaiból egyértelműen kicseng meggyőződése, miszerint egy nép létének, fennmaradásának tartóoszlopa maga a műveltség. „A nép szikla, amelyre egy nemzet élete biztosan épül [...] Minden nép annyit ér, amennyi értéket saját magából ki tud termelni” – olvashatjuk a markáns lelkészi kijelentéseket (*Erdélyi Iskola*, 1933/34, 1–2. sz. 5–8. o.).

Az erdélyi közművelődési életet tehát minden tiltás ellenére nagy jelentőséggel szolgálták az egyházak (katolikus, református, unitárius) és az iskolák mellett a közművelődési egyesületek, irodalmi körök, dalárdák, magyar nyelvű lapok, gazdagítva a termékeny népnevelő munkát. A változások és átmenetek korában az erdélyi magyarság kollektív céljait, érzéseit, vélekedéseit hangsúlyozni kívánó magyar irodalmi élet, a transzilván tudat erősítésére fókuszált leginkább, amely szervesen beépült a nemzetiségi önismeretbe és a történelmi hagyományokba (Pomogáts, 2004).

A nemzeti művelődést szolgáló intézmények és oktatás fenntartását biztosító eszközök hiányában a két világháború közötti időszakban az erdélyi történelmi magyar egyházak meghatározó szerepet vállaltak az anyanyelvi kultúra védelme és gondozása terén. A vizsgált korszak kulcsmomentumaként tartjuk számon a római katolikus egyház által felvállalt iskola- és nevelésügyi törekvéseket, kezdeményezéseket, amelyek táptalaját

---

Számos adminisztratív intézkedés bizonyítja, hogy az impériumváltás jelentősen befolyásolta az erdélyi fiatalok továbbtanulását. Az ellentmondásokkal terhelt időszakban egyre jobban bővült az állami és kulturális apparátus, korlátokat szabva a magyar értelmiség érvényesülési lehetőségeinek, s az egyetemisták jelentős hányada magyarországi intézményekbe kényszerült továbbtanulni. Sőt a karhatalom intézkedése hatására 1921 őszén a kolozsvári egyetem is Szegedre menekül (Gaál, 2001). A szülőföldjükhöz hűen visszatérő fiatalok az oklevél honosíttatásának kegyetlen procedúrájába ütköztek. Nem csoda, ha a történetek után a román nyelven való továbbtanulás kényszerét választották.

---

szolgáltak a színvonalas oktatásügyi és népnevelő folyóiratnak, az 1933-ban megjelenő *Erdélyi Iskolának*.

A két világháború közötti időszak oktatási-nevelési kérdéseinek sorozatát tükrözi az 1933 szeptemberében a katolikus egyház színeiben magyar nyelven megjelenő *Erdélyi Iskola* című folyóirat, amely a harmadik évfolyamtól már felekezetre való tekintet nélkül közölt írásokat (Ozsváth, 2003b). Vajon milyen attribútumokat és milyen közszolgálati törekvéseket képvisel ez a tekintélyes, egyházi támogatást élvező neveléstudományi kiadvány? A pedagógiai újdonságnak számító magyar kisebbségi szellemi terméket Ozsváth Judit (2003b) erdélyi neveléstörténész és lapkutató – aki mesterien átvizsgálta az időszak lapkészletét – szerint fontos az elemzés tárgyává tenni, hiszen csak így tudunk betekintést nyerni a korszak nevelés-oktatása és művelődésügye történeti vonatkozásairól. A kutató felhívja a figyelmet a lap oktatástörténeti jellegzetességére: a folyóirat arculatával, koncepciójával és neveléstudományi karakterével rendületlenül védte a harmincas évekbeli kisebbségi magyar oktatást a különböző politikai atrocitásoktól (Ozsváth, 2012). Az erdélyi kisebbségi magyarság jelentős neveléstudományi folyóirataként tartjuk számon a két világháború között.

Összefoglalás

A két világháború közti erdélyi közművelődési életet vizsgálva a fontosabb, anyanyelvet, kultúrát és hagyományokat ápoló, terjesztő szellemi termékek esetelésére fókuszáltam leginkább. Fontos megállapítás, hogy a Trianon utáni erdélyi irodalmi kezdeményezések, a magyar sajtó és könyvkiadás, az időszakos cenzúra ellenére, transzilvanizmust, regionális törekvéseket, korjellemző eszméket hirdetett, s ezáltal az erdélyi magyarság gazdasági, szellemi, lelki felemelkedését szolgálta. A különböző közművelődési egyesületek, szellemi műhelyek, dalárdák, könyvtárak és körök a megmaradás, az összefogás és helytállás védőbástyáiként szolgáltak. A vizsgált téma betekintést enged a magyar és transzilván kultúrtörténetbe, gazdagítva a nevelők pedagógiai kultúráját, életstratégiájukban, értékorientációjukban pedig változást idézhet elő.

Jegyzetek

¹ A röpirat Emil Măcelariu cenzor jóindulata révén jelent meg, azonban a hatóságok rövid időn belül elkobozták és eljárást indítottak a cenzor ellen (vesd össze Kós Károly nyilatkozatával: *Beke*, 1973, 14. o.).

² Krenner az erdélyi magyar sajtóban *Spectator* álneven írta cikkeit.

Irodalomjegyzék

Baranyi Mária (1990): Márton Áron írásaival tanít. In: Szőke János (szerk.): *Márton Áron*. Szent Márton Alapítvány, Budapest. 217–230.

Berey Géza (1940): *A magyar újságírás Erdélyben 1919–1939*. Ablaka György Könyvnyomda, Szeged.

Bíró Sándor (2002): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János (1980): *A romániai magyar irodalom története*. Editura Didactică și Pedagogică, București.

Diószegi László és R. Süle Andrea (1990): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyarországi Kutató Intézet, Budapest.

Egyed Ákos (1997): *A korszerűsödő és hagyományörző Erdély*. Pallas – Akadémia, Csíkszereda.

- Gaál Gábor (1927): Az Erdélyi Helikon Antológiája. In: uő (szerk.): *Válogatott írások*. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- Gaál György (2001): *Egyetem a Farkas utcában: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai, vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár.
- Hegedűs Imre János (2006): *Benedek Elek monográfia*. Pallas – Akadémia, Kolozsvár.
- Izsák József és Markó Béla (1990): *Magyar irodalom*. Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Katona Ádám (1981): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- Krenner Miklós (1923): A tétova sajtó. *Magyar Kisebbség*, 18. sz. 665–677.
- Kós Károly (1929): *Erdély – kultúrtörténeti vázlat*. Kolozsvár.
- Kós Károly, Paál Árpád és Zágony István (1921): *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához*. Cluj-Kolozsvár.
- Laczko-Szentmiklósi Endre (2012): Tudja-e, hogy? In: *Képes vagyok*, 6. 7. sz. 12.
- Márton Áron (1933): A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1. 1–2. sz. 5–8.
- Méliusz József (1939/1981): Erdélyi Enciklopédia. *Korunk*, 3. sz. = In: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Kriterion Kiadó, Bukarest.
- Monoki István szerk. (1941, szerk.): *Magyar könyvtermelés a román uralom alatt (1919–1940)*. II. *Hírlapok és folyóiratok*. Budapest.
- Nagy József (1999): *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben*. Komp-Press Polis Kiadó, Kolozsvár.
- Ozsváth Judit (2003): *Erdélyi Iskola. Antológia-Repertórium*. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Ozsváth Judit (2003b): Új nevelési szemlélet – új nevelésügyi folyóirat Erdélyben a két világháború között: Erdélyi Iskola. *Magiszter*, 4. 4. sz. 90–100.
- Ozsváth Judit (2012): Az Erdélyi Iskola című oktatásügyi és népnevelő folyóirat. *Magiszter*, 10. 3. sz. 68–83.
- Ozsváth Judit (2013): Az erdélyi magyar tanárképzés kérdése a két világháború között. In: Fóris-Ferenczi Rita, Ozsváth Judit és Marchis Julianna (szerk.): *Tudás és tanulás*. Konferenciakötet. Kolozsvár.
- Pomogáts Béla (2004): *Erdélyi tetőn*. Pallas – Akadémia Kiadó, Csíkszereda.
- Princz János (1933): A kolozsvári magyar főiskolai hallgatók statisztikája. *Erdélyi Tudósító*, 5. sz. 287.
- Sulyok István és Fritz László (1930): *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*. Juventus Kiadó, Kolozsvár.
- Szász Zoltán (1986): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szerb Antal (1995): *Magyar irodalomtörténet*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Veres Ildikó (1999): Lehetséges szempontok a transzilvanizmus eszmetörténeti elemzéséhez. *Holnap*, 1. sz. 36–40.

Portik Erzsébet Edit

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem

Humán Tudományok Doktori Iskola